

Bernhard Schlink
—
De liefdesval

Verhalen

Vertaling
Gerda Meijerink

Cossee
Amsterdam

I

Op het schilderij stond een meisje met een hagedis. Ze keken elkaar aan en keken elkaar niet aan, het meisje de hagedis met een dromerige blik, de hagedis het meisje met een uitdrukingsloos, glanzend oog. Omdat het meisje met haar gedachten bij iets anders was, stond ze zo roerloos dat ook de hagedis stil was blijven staan op het met mos begroeide rotsblok, waar het meisje voorovergebogen half tegenaan leunde, half overheen lag. De hagedis tilde zijn kop op en bewoog zijn tongetje heen en weer.

‘Jodenmeisje’ zei de moeder van de jongen, wanneer ze het over het meisje op het schilderij had. Als zijn ouders ruzie hadden en zijn vader opstond en zich terugtrok in zijn werkkamer, waar het schilderij hing, riep ze hem na: ‘Ga jij maar naar je jodenmeisje!’ Of ze vroeg: ‘Moet dat schilderij met het jodenmeisje daar zo nodig hangen? Moet de jongen zo nodig onder het schilderij met het jodenmeisje slapen?’ Het schilderij hing boven de divan waarop de jongen zijn middagslaapje moest doen terwijl zijn vader de krant las.

Hij had zijn vader meer dan eens horen uitleggen dat het meisje geen jodenmeisje was. Dat het roodfluwelen mutsje op haar hoofd, stevig op haar dikke, bruine krullen gedrukt die er bijna door werden bedekt, geen religieus of folkloristisch attribuut was, maar mode. ‘Zo gingen meisjes in die tijd nu eenmaal gekleed. Bovendien hebben bij de joden de mannen keppeltjes op en de vrouwen niet.’

Het meisje droeg een donkerrode rok en over haar lichtgele blouse een donkergeel bovenstukje dat op haar rug als een keurslijfje losjes met linten was dichtgebonden. Het rotsblok waar het meisje haar kinderlijk ronde armen op had gelegd en waarop haar kin rustte, liet niet veel zien van haar kleren en haar lichaam. Ze zou een jaar of acht kunnen zijn. Haar gezicht was een kindergezicht. Maar de uitdrukking van haar ogen, haar volle lippen, haar over haar rug en schouders vallende krullen waren niet kinderlijk, maar vrouwelijk. De schaduw die het haar op haar wang en slaap wierp, was een geheim, en het donker van de wijde mouw waarin haar blote bovenarm verdween, een verleiding. De zee, die zich achter het rotsblok en een stuk strand tot aan de horizon uitstreckte, kwam met hoge golven aanrollen en door donkere wolken brak zonlicht en liet een deel van de zee schitteren en het gezicht en de armen van het meisje glanzen. De natuur was vervuld van hartstocht.

Of was alles ironie? De hartstocht, de verleiding, het geheim en de vrouw in het kind? Was de ironie de reden dat het schilderij de jongen niet alleen fascineerde maar ook in verwarring bracht? Hij was vaak in verwarring. Hij was in verwarring wanneer zijn ouders ruzie hadden, wanneer zijn moeder bitse vragen stelde en wanneer zijn vader een sigaar rookte, de krant las en een ontspannen en superieure indruk probeerde te maken, terwijl de sfeer in de werkkamer zo geladen was dat de jongen zich niet durfde bewegen en nauwelijks adem durfde halen. En het smalende gepraat van zijn moeder over het jodenmeisje was verwarrend. De jongen had geen idee wat een jodenmeisje was.

Van de ene dag op de andere hield zijn moeder op over het jodenmeisje te praten, en zijn vader stopte met hem naar zijn werkkamer te halen voor zijn middagslaapje. Een tijdlang moest hij tussen de middag in de kamer en het bed slapen waar hij ook 's nachts sliep.

Toen was de tijd van het middagslaapje helemaal voorbij. Hij was blij. Hij was negen en hij had 's middags veel langer moeten rusten dan wie van zijn klasgenootjes of speelkameraadjes ook.

Maar hij miste het meisje met de hagedis. Telkens weer sloop hij naar de werkkamer van zijn vader om een blik op het schilderij te werpen en heel even iets met het meisje uit te wisselen. Hij groeide snel in dat jaar; eerst waren zijn ogen ter hoogte van de dikke gouden lijst, toen ter hoogte van het rotsblok en later op dezelfde hoogte als de ogen van het meisje.

Hij was een stevige jongen, breed gebouwd en met grove ledematen. Toen hij de hoogte in schoot, had zijn klunzigheid niet iets vertederends, maar iets bedreigends. Zijn vriendjes waren bang voor hem, zelfs al hielp hij hen bij het spelen, ruzie maken en vechten. Hij was een buitenstaander. Hij wist het zelf. Toch wist hij niet dat zijn uiterlijk, zijn lengte, breedte en kracht hem tot een buitenstaander maakten. Hij dacht dat het de innerlijke wereld was waarmee en waarin hij leefde. Geen vriend had daar deel aan. Hij nodigde er ook geen daartoe uit. Zou hij een tenger kind zijn geweest, dan had hij misschien onder de andere tengeren kinderen speelkameraadjes en geestverwanten gevonden. Maar juist die kinderen voelden zich erg door hem geïntimideerd.

Zijn innerlijke wereld werd niet alleen bevolkt door figuren over wie hij las en die hij van plaatjes of van films kende, maar

ook door mensen uit de uiterlijke wereld, al was het in een gewijzigde vorm. Hij voelde het wanneer er nog iets anders was achter wat de uiterlijke wereld liet zien, iets wat ze niet liet zien. Dat zijn pianolerares iets achterhield, dat de vriendelijkheid van de geliefde huisarts niet echt was, dat een buurkind met wie hij af en toe speelde iets verborg – hij voelde het, lang voordat de diefstallen van het kind of de liefde van de arts voor kleine jongetjes of de ziekte van de lerares bekend werden. Maar wát het was dat niet aan het licht trad, voelde hij zeker niet beter en sneller dan anderen. Hij deed ook geen moeite erachter te komen. Hij verzong liever iets, en wat hij verzong was altijd kleuriger en opwindender dan de werkelijkheid.

De afstand tussen zijn innerlijke wereld en zijn uiterlijke kwam overeen met de afstand die de jongen tussen zijn familie en de andere mensen bespeurde. Weliswaar stond zijn vader, een rechter bij de rechtbank in de stad, midden in het leven. De jongen kon merken dat zijn vader plezier beleefde aan het prestige en de zichtbaarheid van zijn positie, graag deelnam aan de stamtafel van de notabelen, invloed uitoefende op de politiek van de stad en zich in de kerkelijke gemeente tot ouderling liet kiezen. Zijn ouders namen ook deel aan het sociale leven van de stad. Ze gingen naar het carnavalsbal en naar het zomerbal, werden voor etentjes uitgenodigd en nodigden voor etentjes uit. De verjaardagen van de jongen werden gevierd zoals het hoorde, met vijf gasten op zijn vijfde verjaardag, zes op zijn zesde enzovoort. Goed beschouwd was alles zoals het hoorde en dus in de jaren vijftig van de gebruikelijke vormelijkheid en afstandelijkheid. Toch was wat de jongen als afstand ervoer tussen zijn familie en de andere mensen niet die vormelijkheid en afstandelijkheid, maar iets anders. Het had ermee te maken dat ook zijn ouders iets leken achter te houden of te verbergen. Ze waren op hun hoede. Wanneer er een grapje werd verteld, lachten ze

niet meteen, maar wachtten tot de anderen lachten. Bij een concert of in het theater applaudeerden ze pas wanneer de anderen applaudeerden. Bij gesprekken met mensen die op visite kwamen, waren ze terughoudend met hun mening tot anderen diezelfde mening uitspraken en ze hen dan konden bijvallen. Soms móest zijn vader wel een standpunt innemen en zijn mening geven. Dan maakte hij een gespannen indruk.

Of was zijn vader alleen maar tactvol en wilde hij zich nergens mee bemoeien en zich niet opdringen? De jongen vroeg zich dat af toen hij ouder werd en de behoedzaamheid van zijn ouders bewust waarnam. Hij vroeg zich ook af wat het te betekenen had dat zijn ouders zo vasthielden aan hun eigen privé-vertrek. Hij mocht niet in de slaapkamer van zijn ouders komen, had dat als klein kind al niet gemogen. Weliswaar deden zijn ouders de slaapkamer niet op slot. Maar hun verbod was strikt en hun autoriteit onaantastbaar – in elk geval tot de jongen dertien was en op een dag, toen zijn ouders weg waren, de deur opendeed en twee los van elkaar staande bedden, twee nachtkastjes, twee stoelen, een houten en een metalen kast zag. Wilden zijn ouders verbergen dat ze het bed niet deelden? Wilden ze hem gevoel voor privacy en respect daarvoor bijbrengen? Want het was wel zo dat ze ook nooit in zijn kamer kwamen zonder eerst aan te kloppen en te wachten tot hij hun vroeg binnen te komen.

3

Het was de jongen niet verboden in de werkkamer van zijn vader te komen, hoewel die met het schilderij van het meisje met de hagedis een geheim verborg.

Toen hij in de eerste klas van het gymnasium zat, gaf de leraar

als huiswerk op een schilderij te beschrijven. De keuze van het voorbeeld was vrij. 'Moet ik het schilderij dat ik beschrijf meenemen?' vroeg een leerling. De leraar zei dat dat niet nodig was. 'Jullie moeten het schilderij zo goed beschrijven dat wij het bij het lezen vóór ons zien.' Voor de jongen was het vanzelfsprekend dat hij het schilderij van het meisje met de hagedis zou beschrijven. Hij verheugde zich erop. Op het aandachtige bekijken van het schilderij, het vertalen van wat erop stond in woorden en zinnen, het voorlezen van wat hij had beschreven aan de leraar en zijn klasgenoten. Hij verheugde zich er ook op in de werkkamer van zijn vader te zitten. Die keek uit op een kleine binnenplaats, het daglicht en het straatruoer waren er gedempt, de muren stonden vol boekenkasten en boeken, en de geur van gerookte sigaren hing aromatisch en zwaar in het vertrek.

Zijn vader was niet thuisgekomen voor het middageten, zijn moeder meteen erna de stad in gegaan. De jongen vroeg dus niemand om toestemming, ging in de werkkamer van zijn vader zitten, keek en schreef. 'Op het schilderij is de zee te zien, daarvóór het strand, daarvóór een rots of een duin en daarop een meisje en een hagedis.' Nee, de leraar had gezegd dat een beeldbeschrijving van de voorgrond via het middenplan naar de achtergrond loopt. 'Op de voorgrond van het schilderij is een meisje en is ook een hagedis op een rots of een duin, op het middenplan is een strand, en van het middenplan naar de achtergrond is de zee.' Is de zee? Golft de zee? Maar de zee golft niet van het middenplan naar de achtergrond, maar van de achtergrond naar het middenplan. Bovendien klinkt middenplan lelijk, en voor- en achtergrond klinken niet veel beter. En het meisje – is het? Is dat alles wat er over een meisje te zeggen valt?

De jongen begon opnieuw. 'Op het schilderij is een meisje. Ze ziet een hagedis.' Ook dat was nog niet alles wat je over het meisje kon zeggen. De jongen schreef verder. 'Het meisje heeft een

bleek gezicht en bleke armen, bruin haar, draagt boven iets lichts en beneden een donkere rok.' Maar ook daarmee was hij nog niet tevreden. Hij probeerde het nog eens. 'Op het schilderij kijkt een meisje naar hoe een hagedis in de zon zit.' Klopt dat? Kijkt het meisje náár de hagedis en er eigenlijk niet overheen of erdoorheen? De jongen aarzelde. Maar toen kon het hem niets meer schelen. Want op de eerste zin volgde de tweede: 'Het meisje is heel erg mooi.' De zin klopte en daarmee begon ook de beschrijving te kloppen.

'Op het schilderij kijkt een meisje naar hoe een hagedis in de zon zit. Het meisje is heel erg mooi. Ze heeft een fijn gezichtje met een glad voorhoofd, een rechte neus en een gleufje in haar bovenlip. Ze heeft bruine ogen en bruine krullen. Eigenlijk is het schilderij alleen het hoofd van het meisje. Alle andere dingen zijn niet zo belangrijk. Zoals daar zijn de hagedis, de rots of het duin, het strand en de zee.'

De jongen was tevreden. Nu moest hij alles alleen nog maar indelen in voorgrond, middenplan en achtergrond. Hij was trots op 'zoals daar zijn'. Het klonk elegant en volwassen. Hij was trots op de schoonheid van het meisje.

Toen hij hoorde dat zijn vader de huisdeur opendeed, bleef hij zitten. Hij hoorde hem zijn aktetas neerzetten, zijn jas uittrekken en ophangen, naar de keuken en de huiskamer lopen en op de deur van zijn kamer kloppen.

'Ik ben hier,' riep hij en legde de kladblaadjes keurig netjes op het schrift en de vulpen ernaast. Zo lagen de dossiers, papieren en potloden op vaders bureau.

'Ik zit hier omdat we een schilderij moeten beschrijven en ik dit schilderij hier beschrijf.' De deur was nog niet open of hij begon te praten.

Zijn vader had even tijd nodig. 'Welk schilderij? Wat ben je aan het doen?'

De jongen legde het nog een keer uit. Aan de manier waarop zijn vader daar stond, naar het schilderij en naar hem keek en zijn voorhoofd fronste, merkte hij dat hij iets verkeerd had gedaan. 'Omdat u er niet was, dacht ik...'

'Je hebt...'. Zijn vaders stem klonk gesmoord en de jongen dacht dat die stem straks zou omslaan en zou gaan schreeuwen, en hij kromp ineen. Maar zijn vader schreeuwde niet. Hij schudde zijn hoofd en ging op de draaistoel tussen het bureau en de tafel zitten waarop hij altijd zijn mappen legde en aan de andere kant waarvan de jongen zat. Achter zijn vader, boven het bureau, hing het schilderij. Aan het bureau gaan zitten had de jongen niet gedurfd. 'Heb je zin om me voor te lezen wat je hebt geschreven?'

De jongen las voor, trots en bang tegelijk.

'Dat heb je heel mooi geschreven, lieve jongen. Ik heb het schilderij heel precies voor me gezien. Maar...' hij aarzelde, 'het is niets voor de anderen. Voor de anderen kun je beter een ander schilderij beschrijven.'

De jongen was zo blij dat zijn vader niet tegen hem schreeuwde, maar vol vertrouwen en vriendelijk met hem sprak dat hij tot alles bereid was. Maar hij begreep het niet. 'Waarom is het schilderij niet voor de anderen?'

'Houd jij niet ook weleens dingen voor je? Wil je ons of je vrienden er altijd bij hebben wanneer je met iets bezig bent? Alleen al omdat de anderen afdunstig zijn, moet je hun niet je schatten laten zien. Ze worden verdrietig, omdat ze niet ook hebben wat jij hebt, of ze worden hebzuchtig en willen het van je afpakken.'

'Is het schilderij een schat?'

'Dat weet je zelf ook wel. Je hebt het zonet zo mooi beschreven als je alleen een schat beschrijft.'

'Ik bedoel, is het zoveel waard dat de anderen jaloers worden?'

Zijn vader draaide zich om en bekeek het schilderij. 'Ja, het is erg veel waard, en ik weet niet of ik het kan beschermen wanneer de anderen het willen stelen. Is het dan niet beter dat ze helemaal niet weten dat het bestaat?'

De jongen knikte.

'Kom, we gaan een boek met plaatjes bekijken, we vinden vast wel een plaat die je bevalt.'

4

Toen de jongen veertien was, gaf zijn vader zijn ambt als rechter op en nam een baan aan bij een verzekeringsmaatschappij. Het ging niet van harte – de jongen merkte het, hoewel zijn vader zich niet beklagde. Zijn vader legde hem ook niet uit waarom hij van baan veranderde. Pas jaren later kwam de jongen erachter. Als gevolg van de verandering werd de oude woning verruild voor een kleinere. In plaats van de royale etage in een stadshuis van vier verdiepingen dat in de keizertijd was gebouwd, huurden ze nu een appartement in een flatgebouw met in totaal vierentwintig appartementen aan de rand van de stad dat in het kader van de sociale woningbouw was gebouwd volgens de gangbare normen. De vier kamers waren klein, het plafond laag en de geluiden en geurtjes van de belendende appartementen altijd present. Maar het waren wel vier kamers; behalve de woon-, slaap- en kinderkamer was er voor zijn vader een werkkamer. Daar trok hij zich 's avonds terug, ook al bracht hij geen dossiers meer mee die hij moest bestuderen.

'Je kunt ook in de woonkamer drinken,' hoorde de jongen zijn moeder op een avond tegen zijn vader zeggen, 'en misschien drink je minder wanneer je af en toe iets tegen me zegt.'

Ook de sociale contacten van zijn ouders veranderden. De

entjes en de gezellige avondjes, waarbij de jongen altijd de deur had opengedaan voor de visite en de mantels had aangenomen, bleven achterwege. Hij miste de sfeer, wanneer in de eetkamer de tafel met wit porselein was gedekt en met zilveren kandelaars was versierd en zijn ouders in de woonkamer glazen, hartige hapjes, sigaren en asbakken klaarzetten, en al opletten of er niet werd aangebeld. Hij miste ook sommige vrienden van zijn ouders. Enkele ervan hadden hem gevraagd hoe het op school ging en waarin hij geïnteresseerd was, en wisten bij het volgende bezoek nog wat hij had geantwoord en borduurden daarop voort. Een chirurg had met hem gediscussieerd over het opereren van pluchen beren en een geoloog over vulkaanuitbarstingen, aardbevingen en stuifduinen. Hij miste vooral een vriendin van zijn ouders. Anders dan zijn slanke, nerveuze, onrustige moeder was ze mollig, gezellig en vrolijk. Als kleine jongen had ze hem in de winter onder haar bontmantel getrokken, in de koesterende glans van de zijden voering en in de overweldigende geur van haar parfum. Later had ze hem geplaagd met veroveringen, waarop hij niet kon bogen, en met vriendinnen, die hij niet had – dat had hem verlegen en tegelijkertijd trots gemaakt, en wanneer ze hem ook later nog weleens speels tegen zich aan had getrokken en de bontmantel om hen beiden heen had geslagen, had hij genoten van de zachtheid van haar lichaam.

Het duurde lang tot er nieuwe gasten kwamen. Het waren burens, collega's van de verzekeringsmaatschappij waar zijn vader werkte en collega's van zijn moeder, die intussen als typiste op het hoofdbureau van politie werkte. De jongen merkte dat zijn ouders onzeker waren; ze wilden zich aanpassen aan hun nieuwe wereld, zonder de oude te verloochenen, en waren óf te gereserveerd óf te vertrouwelijk.

Ook de jongen moest omschakelen. Zijn ouders hadden hem

van het oude gymnasium gehaald, dat dicht in de buurt van de oude woning lag, en op een ander gymnasium gedaan dat ook niet ver af lag van de nieuwe woning. Zo kwam er ook verandering in zijn contacten. De omgangsvormen in de nieuwe klas waren ruwer en hij was minder een buitenstaander dan in zijn oude klas. Een jaar lang ging hij nog naar zijn pianolerares in de buurt van de oude woning. Toen vonden zijn ouders dat hij zo weinig vorderingen maakte op de piano dat ze een eind maakten aan de lessen en de piano verkochten. Hem waren de fietstochtjes naar zijn pianolerares dierbaar geweest, omdat hij dan langs zijn vroegere woning en het huis ernaast kwam, waar een meisje woonde met wie hij af en toe had gespeeld en soms een stukje was opgelopen naar school. Ze had dikke rode krullen tot op haar schouders en een gezicht vol zomersproeten. Hij reed langzaam langs haar huis en hoopte dat ze naar buiten zou komen, hem zou groeten, dat hij met de fiets aan zijn hand met haar zou meelopen, en dan zou het er heel vanzelfsprekend van komen dat ze elkaar opnieuw zouden zien. Ze zouden niet een echte afspraak maken, maar gewoon aan elkaar laten weten wanneer zij ergens zou zijn en hij ook. Voor een afspraak was ze veel te jong.

Maar ze kwam nooit het huis uit wanneer hij langsreed.

5

Het is een vergissing te geloven dat mensen pas belangrijke beslissingen nemen in hun leven wanneer ze volwassen worden of zijn. Kinderen houden zich even intens met handelingen en manieren van leven bezig als volwassenen. Ze blijven niet voor altijd bij hun beslissingen, maar ook volwassenen komen wel eens op belangrijke beslissingen terug.